

la vocal a la catalana el fet que allà es digui *didal*.¹

En llengua d'oc tenim normalment *det*, ben documentat en l'època dels trobadors, si bé no hi manca algun escàs testimoni d'una variant *dit*: en el *Jaufré* (mj. S. XIII) la frase proverbial «qui foc a ops a *det* lo quer» (v. 7766) apareix així en el ms. B (de llenguatge bastant standard), però a *dit* en l'A (que presenta força singularitats, algunes accentuant la semblança catalana que ofereix el llenguatge d'aquest poema, escrit sens dubte en el terç S. del dialecte llgd.); avui diuen *dit* a l'Aude i l'Arícia i fins cap a Tolosa (Visner), i després és la forma de la major part del gascó (Rohlf, *Le Gc.*, § 106): V. d'Aran (Cor., *Voc.-Ar.*), Bearn (Lespy, *Gramm.*, p. 8; Lespy-R.) i Girona (*dit*, i *ditaou* «dé à coudre», Moureau), i això des de sempre, car ja apareix *did* en un doc. de 1251 de Banheras de Bigorra (Luchaire, *Recueil*, 24).²

En el conjunt de la Romània tenim formes amb la *é* que s'ha d'esperar, a la major part: *dedo* és enterament general en portuguès i gallec, en castellà (amb l'excepció que diré), *det* a la major part del domini occità, *doi* en francès antic (avui grafiat arbitràriament *doigt* per pedanteria llatina), i formes amb vocal evolucionada de *é* a tota l'àrea rètica: friül. *det*, engad. *daint*, sobre-selvà *det*, inclús Bregaglia *dant*. Tot això suposa una base *dītu*, forma de reducció normal de *digītus*; el veglioto *detco* i el roms. *déget* han conservat la forma plena de *digītus*. En canvi amb la forma del català concorda la de l'it. *dito*, que sembla ser general dialectalment: napol. *yirato* (*digītu*), abr. i romà *ditone*, lomb. *didon* (REW). A això cal segurament afegir la forma *di(d)u* existent en alguna part d'Astúries.³

S'han fet algunes temptatives per tal d'explicar aquesta *ī* tancada, cf. A. Baehrens (*Sprachl. Kommentar zum Appendix Probi*, Halle 1922, 87) que no sembla anar gaire lluny, i menys el que diu Fouché (*Phon.*, 22), que, superficial com sempre, «postula» un «ll. vg. **dīgītu*» amb *ī* llarga. Això és precisament el que no pot ser. Car si una cosa hi ha segura és que el tancament de la *ī* ha d'haver estat interdependent en una forma o altra de la liquidació palatalitzant de la *g*; cf. *FRIGIDUS* > *fred*, fr. *froid*, it. *freddo* i el cast. *frio*, cast. ant. *frido*: aquest resulta de l'evolució fonètica normal d'un *FRĪDUS* contracte (mentre que *frio* deu venir de *friyio* < *FRIGIDU*). *Frido* *FRĪDU* seria bastant identificable al nostre *dītu*, en tant que s'oposa al *froid/doi* del francès; però ens impedeix de refiar-nos d'això el fet que *FRIGIDUS* tenia *ī* en llatí clàssic i la variant *FRIGIDU* es presenta com una alteració del llatí vulgar: això ens priva, doncs, de mirar *frido* com el resultat de *īgī* > *ī*, vist que podria conservar la *ī* llarga etimològica. Tanmateix no s'haurà de perdre de vista aquest paral·lisme.⁴

La cosa més raonable sembla el que suggereix Ronjat, *Gr. Ist. Prov. Mod.*, 141. Com que *DIGITĪ* s'empra bastant més sovint en plural que el singular *DIGITUS*, hauria actuat la metafonia de la *-i*; argument que es pot corroborar pel fet que l'italià és una llengua on els plurals en *-i* van esdevenir generals des

d'antic, en contrast amb el cast.-port. on no hi ha hagut mai res més que plurals en *-os*, i fins en contrast amb el gal·loromànic, que tingué fins al S. XIII plurals en *-os* i en *-i* juntament, però acabaren per predominar els en *-os* (quan desapareix el cas-subjecte); justament si hi ha una part del territori occità on els plurals en *-i* tingueren vida més llarga fou en el gascó pirinenc i el llgd. meridional (veg. *TopHesp.* II, 147-8; *LleuresC*, 311; Rohlf, *Le Gc.*, § 413) i en el ross. de les *VidesR*, i aquesta és la zona occitana on trobem *dit* i no *det*.

Es veritat que amb això no hi lliga el que hi hagi *dit* en català i *déget* en roms.; i sobretot s'hi pot objectar que en italià la metafonia no ha impedit el canvi en *é* en *VIGĪNTĪ* > *venti* (cf. metafonia en fr. oc. *vint*, cast. ant. *veinte*), on també hi havia no sols *-i* sinó *-igi-* com en el nostre mot. A desgrat de tot no abandonem aquesta explicació, perquè la diferència amb *venti* pot ser deguda a disparitat dels dos mots en altres detalls (síllaba tancada en *VIGĪNTĪ*, i ús proclític d'aquest, que fa que desapareguin les condicions accentuals de la metafonia romànica).

En conclusió sospito que hi hagué convergència de dos factors. La metafonia del plural (al capdavant el cat. preliterari també tindria *DIGITĪ*) i el triple element palatal del nexu *igi* pronunciat *īyī* des del llatí vulgar: presentant-se juntament els dos factors, podríem dir que hi hagué sobre-saturació d'influències palatals sobre la *ī* i es produí prematurament un *dīrī*, contracte, amb la *ī* llarga i tancada.

DERIV.: *Ditada*. *Ditaler*. *Ditam*. *Ditarro*. *Ditejar*; *diteig*. *Ditena*. *Diters*. *Ditet*. *Ditot*. *Didal* (docs. ross. de 1363, amb sengles de 1370 i 1419, *InvLC*; des de 1380, *AlcM*; OPou, *ThPu*, 310); Benasc (Ferraz, 50); el que protegeix els dits del segador: «ya 'n baixan els segadós de la plana de Cerdanya / ab las faucetas al coll y els *didals* a la butjac», recollida a Olot-Besalú, MilàF, *Romillo*, 338B5. En forma sàvia: *digital* nom de planta curativa que fa unes grosses flors morades en forma de grossos didals, 'Digitalis lutea, L.' (Serradell, *SotaTerra* del Club Munt. I, 127; per a noms ast. i gall., Bouza-Brey, *RFTP* VI, 3-27); popularment se'n diu *herba didalera*, abreuçat com a *didalera* (Cavanilles, *Obs.* II, 333), en el Berguedà *didalera de Sant Joan* (CATorras, *Pir. Cat.*, Bergadà, 57); *digitalina*. *Didala*. *Didalada*; *didalet*. Altres cultismes: *nombres digits*, fins a 10, perquè es poden comptar amb els dits. *Digitar*; *digitat*; *digitació*.

CPT.: *Digitifoliat*. *Digitiforme*. *Digitigrad*.

¹ Així sento *didal* a Bielsa, 1965, i Kuhn a Torla i Ansó, *dital* a Echo; segons Kuhn seria romanalla de *DIGITUS dito* en una acc. «remate del edificio» (RLIR XI, 17). — ² Segons el FEW (III, 76) una forma amb *i* apareixeria també en algun parlar d'Alvèrnia (on, però, hi ha *dé* en general), i a Roergue *det* però també *dit*, segons Peyrot (1777), que si no m'enganyo era de Milhau. Fora d'això *det* pertot a quasi tot el llgd., tot el provençal, el llemosí, etc. — ³ MzPi. (*El DialLeon.*, § 5) s'ho vol mirar com un cas de metafonia asturiana